

RODINNÉ PRÁVO

Když jsem několik let před sametovou revolucí studovala brněnskou právnickou fakultu, rodinné právo bylo studenty považováno za jednoduchou zkoušku. Těch pár paragrafů, které obsahoval zákon o rodině (celkem 109 – autoři nové rekonstrukce soukromého práva by se mohli úsporností socialistických zákonů alespoň lehce inspirovat), bylo jasných, pochopitelných a nám studentům nepřinášelo žádné větší problémy ani nejasnosti, což bylo zjevně znakem naší neznalosti a nedostatku zkušeností. Skripta, z nichž jsme studovali, byla útlá, a ačkoli je software mého mozku nastaven tak, že zapomíná nepříjemné a uchovává pozitivní, nepamatuji si, že by se z rodinného práva vyhazovalo od zkoušky.

Na druhé straně ovšem také musím přiznat, že nešlo o předmět nijak zvlášť oblíbený. Možná proto, že ve srovnání s trestním právem, které jsme znali z televizních obrazovek a černé kroniky, nám právo rodinné připadalo nudně nanicovaté, vedle zbytku občanského práva v něm chyběly právní kličky a zajímavé judikáty.

Když jsem posléze vstoupila do advokacie a věnovala jí čtvrtstoletí profesního života, zjistila jsem, že se nikdo z kolegů rodinným právem nezabývá, žádná kancelář se na ně nespécializuje. Jistě, většina advokátů se občas věnovala rozvodům a kde který kolega pomáhal svým kamarádům, spolužákům a příbuzným ve sporech o děti. Rodinné právo však považovali za nudnou, nezajímavou, špatně placenou a psychicky náročnou agendu, kterou by si dobrovolně mezi odvětvími práva nevybrali. Mnozí z kolegů je nepovažují za plnohodnotné odvětví práva jako minimálně teoretické, málo právně složité a příliš ovlivněné emocemi a vztahy mezi účastníky, aby pro ně bylo zajímavé. Často se setkávám s advokátními kanceláři, které zastupují velké klienty, podniky, korporace, banky či hotely a vyřizují pro ně veškerou právní agendu. To vše až do okamžiku, než se vrcholný manažer banky rozhodne rozvádět či se ředitelka instituce začne soudit o dítě. Jako kdyby (zejména ve velkých městech) nebyl problém najít kvalifikovaného advokáta na založení akciové společnosti, ale když jde o styk tatínka s dcerou nebo o snížení výživného, schopného odborníka abys hledal pod lupou.

Postupem času jsem se začala seznamovat se soudci a zjistila jsem, že ani v justici není o tuto specializaci valný zájem. Na větších okresních soudech ještě před několika lety fungovala a určitě ještě leckde dodnes fungují opatrovnická oddělení se soudci, častěji soudkyněmi, navrátilivšími se z rodičovské dovolené, kteří rozhodují otázky nezletilých, svéprávnosti, osvojení, pěstounskou péči a ústavní výchovu. Takovým soudcům se říká **opatrovnický soudce**, přičemž v současné době je jich u českých soudů přibližně 150 a jen asi 15 % z tohoto počtu jsou muži.

Podobně jako v advokacii i u soudu existuje kastovníctví či hierarchie. Pomiňme nyní dělení soudců podle stupně soudu – i na jediném soudu lze vysledovat rozdíly v chování soudců obchodních a občanskoprávních či trestních na jedné straně a opatrovnických, popř. exekučních na straně druhé, což je způsobováno tím, že rodinné a opatrovnické spory obvykle nebývají složité právně, ale spíše vztahově a psychologicky.

„Nevydržel bych ty emoce kolem,“ říkají advokáti i soudci, kteří se rodinným právem nezabývají, čímž vystihují jeho odlišnost od ostatních odvětví práva a současně naznačují, jakou kvalifikaci musí splňovat odborník, který se těmito kauzami zabývá. Na rozdíl od ostatních odvětví, v nichž stačí znalost práva, judikatury a procesních pravidel, vyžaduje **právo rodiny** navíc minimálně dovednosti v oblasti psychologie, mediace a psychoterapie.

Není dávno doba, kdy na opatrovnický úsek byli přidělováni soudci služebně nejmladší, nejslabší či bez ambicí. Stejně tak bohužel není dávnou minulostí situace, kdy skupiny aktivních a útočných otců urážely a dehonestovaly opatrovnické soudce a soudkyně a neexistovala úroveň ani instituce, která by se za tyto soudce postavila. V době ještě nikoliv tak dávné se jedna vyřízená opatrovnická věc (byť třeba tříletý spor mezi zuřivými rodiči) posuzovala koeficientem 0,75 oproti koeficientu 1,0, kterým se započítávaly ostatní soudní věci – trestní, obchodní, pracovní či občanskoprávní. Naštěstí se během posledních let situace kolem rodinného práva zásadně změnila.

V roce 2011 vzniklo **Sdružení rodinněprávních a opatrovnických soudců**, které dnes zastřešuje více než 160 členů, z nichž většina je právě z řad opatrovnických soudců. Počátkem roku 2018 vznikla **Unie rodinných advokátů**, jež soustřeďuje podobný počet specializovaných rodinných advokátů a dalších odborníků, dlouho také již existuje **Společnost sociálních pracovníků**, do justice přicházejí mladí soudci, kteří si opatrovnickou agendu cíleně vybírají, pracují na ní, komentují ji a společnými silami ji mění. Rehabilitace postavení soudců, rodinných advokátů i problematiky opatrovnické se blíží svému dovršení.

Prameny práva:

§ 777 obč. zák., – § 416, § 417 z. ř. s., – § 11 odst. 1 písm. g) zák. o soudních poplatcích

Doporučení pro advokáty:

- Odříkaného největší krajíc. Nezavrhujte rodinné právo, neopovrhujte jím jako materií jednoduchou, zbytečnou, příliš emocionální, ufnukanou. Není vyloučeno, že se mu nakonec budete věnovat.
- Restituce a mnohé akvizice pominou, ale lidé se budou rozcházet a hádat o děti a majetek vždycky. Pokud se zaměříte na rodinné právo, můžete uspokojit širokou klientelu a až do konce své profesní kariéry budete mít postaráno o klienty.

- Rodinné problémy zasahují člověka mnohem více než otázky pracovní, autorské, obchodní nebo správní. Počítejte s emocionální angažovaností klientů i všech zainteresovaných stran.
- Jde-li o děti, lidé nelitují financí, času ani námahy. Myslete na tento fakt při vyjednávání o odměně.
- Rodinná agenda vyžaduje nejen exaktní znalost práva, judikatury a profesních kompetencí, ale i psychologie, teorie vyjednávání a konfliktů a souvisejících oborů (zdravotnictví, pedagogika, ekonomie apod.). Neustále se proto vzdělávejte.

Doporučení pro klienty a obecnou veřejnost:

- **Není advokát jako advokát.** Ne každý se rodinnému právu skutečně věnuje, ne každý se v této oblasti orientuje. Nedejte na agresivní inzeráty – nejlepší reklamou je dobré doporučení. Poptejte se v okolí, se kterým advokátem měli vaši známí dobrou zkušenost. Specializace v právu se podobá specializaci ve zdravotnictví.
- Nevěřte, že vaše rodinné problémy dokáže vyřešit soud, sociální pracovník, znalecký posudek nebo advokát. Nejvíce práce musíte odvést vy sami.
- **Nespěchejte a nechte pracovat čas.** Obvykle dokáže zhojit většinu ran.
- **Zastavte se, zamyslete se.** Nenechte se ovlivnit kamarády, rodinnými příslušníky, sociálními sítěmi a bulvárními časopisy. Co vyhovuje jiným, nemusí vyhovovat vám. Přemýšlejte, co byste chtěli a jak by se vašeho cíle dalo dosáhnout jinak než soudně.
- **Tlačí vás advokát do soudního sporu?** Přemýšlejte, zda o něj skutečně stojíte.
- **Nevíte si rady? Zeptejte se.**
- **Nerozumíte informaci? Zeptejte se.**
- **Nevíte, co vás čeká a jak to bude pokračovat?** Nenechte se odbýt. Ptejte se.

PRÁVO RODINY

Teorie práva, a koneckonců i hlavní encyklopedie dnešní doby Wikipedie definují **rodinné právo** jako soubor právních norem upravujících vztahy v manželství a rodině. Jak uvádí komentář k zákonu o rodině,¹ rodinné právo po vzniku samostatného českého státu upravoval převzatý obecný zákoník rakouský se značným vlivem manželského práva kanonického. Manželství jako instituce dlouho podléhalo církevní jurisdikci a až v roce 1783 odebral Josef II. manželské věci soudům církevním a přikázal je k rozhodování obecným soudům (takzvaným manželským patentem, vydaným pod č. 117 Sbírkou zákonů soudních). Posléze tzv. manželská novela, provedená zákonem č. 320/1919 Sb., připustila vedle církevního manželství i občanský sňatek, ačkoliv manžel byl stále považován za nadřazeného manžele a ostatním členům rodiny, zatímco majetky manželů zůstaly oddělené až do roku 1950, kdy nabyl účinnosti zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, v němž už se objevuje moderní verze rozvodu a rovnoprávnost rodičů při výchově dětí. Pak už následuje nám známý a až do konce roku 2013 účinný zákon o rodině z roku 1963, jehož pojetí rodiny přejímá i aktuálně platný a účinný občanský zákoník.

Osou a základem, na kterém budeme hledat jednotlivé právní instituty, je tedy **rodina**. Jaké právní vztahy v ní vznikají? V první řadě jde o vztahy mezi manžely, mezi rodiči a dětmi, popř. dalšími příbuznými, ev. vztahy vznikající v situacích, kdy primární rodina nefunguje a musí nastoupit rodina náhradní. Tímto základem je tedy bezesporu rodinné právo.

Rodinné právo ovšem vychází ze základních **lidských práv a svobod**, z ústavních zákonů, ponejvíce z **Listiny základních práv a svobod**. Její první článek říká, že „lidé jsou svobodní a rovní v právech a důstojnosti“. Následuje čl. 6 odst. 1 („Každý má právo na život. Lidský život je hoden ochrany už před narozením“) a čl. 1 odst. 2 („Každý má právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života“). Dále je pro nás zajímavý první odstavec čl. 12 („Obydlí je nedotknutelné. Není dovoleno do něj vstoupit bez souhlasu toho, kdo v něm bydlí“), čl. 29 odst. 2 („Ženy, mladiství a osoby zdravotně postižené mají právo na zvýšenou ochranu zdraví při práci a na zvláštní pracovní podmínky“) a konečně čl. 32, který o rodině hovoří nejvíce, a proto jej ocituji v plném znění:

Článek 32

(1) Rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona. Zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena.

¹ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck 2005, s. XVII.

- (2) Ženě v těhotenství je zaručena zvláštní péče, ochrana v pracovních vztazích a odpovídající pracovní podmínky.
- (3) Děti narozené v manželství i mimo ně mají stejná práva.
- (4) Péče o děti a jejich výchova je právem rodičů; děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona.
- (5) Rodiče, kteří pečují o děti, mají právo na pomoc státu.
- (6) Podrobnosti stanoví zákon.

Tato ústavní práva tvoří základnu rovnoramenného trojúhelníku spolu s mezinárodními dokumenty. Jako příklad těch nejdůležitějších bych uvedla Úmluvu o právech dítěte,² Úmluvu proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání,³ Úmluvu o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení⁴ nebo Úmluvu o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí.⁵ V základně našeho pomyslného trianglu vedle těchto úmluv najdeme i další dokumenty Evropské unie, zejména nařízení Rady.

Na této základně tedy rodinné právo, upravující vztahy v rodině a mezi manžely a až do konce roku 2013 představované zejména již zmíněným zákonem o rodině, spočívá.⁶ Dnes najdeme rodinné právo v části druhé občanského zákoníku (§ 655 až 975 zák. č. 89/2012 Sb.). Ačkoli jde o pasáž značně rozsáhlou (322 paragrafů), nezbytně nutné k ní náleží ještě další právní předpisy, zejména zákon o registrovaném partnerství (zákon č. 115/2006 Sb.), který se nestal součástí nové rekodifikace soukromého práva pouze z politických důvodů a z obavy, že by celý balík předpisů nebyl pro poslance přijatelný právě pro přítomnost právní úpravy registrovaného partnerství. Podobně do této základní vrstvy patří také další předpisy týkající se rodiny a dětí, jako třeba zákon o sociálně-právní ochraně dětí (zákon č. 359/1999 Sb.).

Rodinné právo v pojetí do konce roku 2013 zahrnovalo pouze úpravu vztahů mezi členy rodiny. Nově od 1. ledna 2014 zařadil občanský zákoník do rodinného práva i manželské majetkové právo (společné jmění manželů, včetně

² Mezinárodní konvence, která stanoví občanská, politická, kulturní a sociální práva dítěte. Byla přijata Valným shromážděním Organizace spojených národů dne 20. listopadu 1989 a dodnes ji ratifikovalo 193 členských států OSN (všechny s výjimkou Somálska a Spojených států amerických), Česká republika tak učinila 30. září 1990 (viz sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb.).

³ Mezinárodní konvence přijatá Valným shromážděním Organizace spojených národů v New Yorku dne 10. 12. 1984 (viz vyhláška ministra zahraničních věcí č. 143/1988 Sb.).

⁴ Úmluvu vyhlásila Haagská konference mezinárodního práva dne 29. 5. 1993, Česká republika ji ratifikovala 1. 2. 2000 (viz sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 43/2000 Sb. m. s.).

⁵ Přijata 25. 10. 1980 Haagskou konferencí mezinárodního práva soukromého v Haagu, Česká republika ji uznává od 1. 1. 1993 (viz sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 34/1998 Sb.).

⁶ Zákon č. 94/1964 Sb., přijatý Národním shromážděním Československé socialistické republiky dne 4. prosince 1963, účinný byl od 1. dubna 1964 do 31. prosince 2013.

zúžení a vypořádání, ale i rodinný podnik, bytovou problematiku, včetně bydlení manželů a dětí po rozvodu, a otázky domácího násilí). Zákodárce tak neúmyslně vyhověl přání mnoha laiků i právníků, kterým nebylo jasné, proč patří manželský majetek a byty v rodině do jiných odvětví práva.

Osobně prosazují namísto pojmu rodinné právo pojem mnohem širší, a to **právo rodiny**, protože rodinu ovlivňuje i řada jiných odvětví práva, například trestné činy v rodině, proti rodině a mládeži a vztahy s trestnou činností spojené, jako například práva poškozených, správní problematika spojená s rodinou, vztahy ekonomické nebo obchodní atd. Právní odborník, který se rodinou zabývá, se musí orientovat i v právu dědickém. Nepopírám, že právo rodiny je otevřenou množinou a další instituty do ní mohou přibývat.

Jen na okraj dodejme číselné srovnání, které dobře ilustruje složitost naší doby: když jsem sečetla počet zákonných ustanovení (paragrafů), která do konce roku 2013 upravovala vztahy v rodině, otázku bydlení manželů a rozvedených manželů a úpravu manželského majetkového práva, došla jsem k počtu 131, zatímco jen rodinné právo v druhé části (nového) občanského zákoníku čítá paragrafů 322, tedy téměř dvojnásobné množství. Inu, jak řekl Publius Cornelius Tacitus (56–117 n. l.), římský historik, senátor a jeden z největších antických dějepisců: „Čím horší je stát, tím má více zákonů.“

1. Seznam předpisů rodinného práva

Každý právní odborník, který se rozhodne zabývat se rodinným právem, musí nastudovat baterii právních norem, s nimiž se běžně u soudů pracuje. Nejde jen o normy českého vnitrostátního práva, neboť rodinný právník musí mít alespoň obecné povědomí i o dokumentech mezinárodních. Netvrdím, že jde o seznam vyčerpávající, nicméně dnes výčet základních pramenů rodinného práva vypadá takto:

Vnitrostátní právo:

- usnesení Předsednictva České národní rady č. 2/2013 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky
- zákon č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu
- zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí
- zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů
- zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních
- zákon č. 262/2002 Sb., zákoník práce

- zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)
- zákon č. 500/2004 Sb., správní řád
- zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)
- zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů
- zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon)
- zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky
- zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník
- zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (zákon o zdravotních službách)
- zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
- zákon č. 91/2012 Sb., o mezinárodním právu soukromém
- zákon č. 202/2012 Sb., o mediaci a o změně některých zákonů (zákon o mediaci)
- zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních

Unijní právo:

- **Brusel I:** nařízení Rady (ES) č. 44/2001 ze dne 22. 12. 2000 o soudní příslušnosti a uznávání výkonu soudního rozhodnutí v občanskoprávních a obchodních věcech
- **Brusel Ia:** nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1215/2012 ze dne 12. 12. 2012 o příslušnosti a uznávání a výkonu soudního rozhodnutí v občanskoprávních a obchodních věcech
- **Brusel IIa:** nařízení Rady (ES) č. 2201/2003 ze dne 27. 11. 2003 o příslušnosti a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti a o zrušení nařízení (ES) č. 1347/2000
- **Řím III:** nařízení Rady (ES) č. 1259/2010 ze dne 20. 12. 2010, kterým se zavádí posílená spolupráce v oblasti rozhodného práva ve věcech rozvodu a rozluky

Mezinárodní smlouvy:

- sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb. m. s., Úmluva o právech dítěte
- sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb. m. s., Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (ve znění protokolů – viz č. 41/1996 Sb., č. 243/1998 Sb. a č. 48/2010 Sb. m. s.)

- sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 34/1998 Sb. m. s., Haagská úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí
- sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 43/2000 Sb. m. s., Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení
- sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 132/2000 Sb. m. s., Evropská úmluva o osvojení dětí
- sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 54/2001 Sb. m. s., Evropská úmluva o výkonu práv dětí
- sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 96/2001 Sb. m. s., Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny (Úmluva o lidských právech a biomedicině)
- sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 91/2005 Sb. m. s., Úmluva o styku s dětmi

Právo rodiny však ve skutečnosti a v mé představě není ploché ani dvourozměrné. Plastičnost je dána právě tím, čím se rodina odlišuje od jiných seskupení a vztahů – totiž psychologickými vazbami, emocemi, láskou, přátelstvím na jedné straně a nenávisť a lhostejností, zklamáním a zlobou, popřípadě i mstivostí na straně druhé.

Prameny práva:

§ 777 obč. zák., – § 416, 417 z. ř. s., – § 11 odst. 1 písm. g) zák. o soudních poplatcích

Doporučení pro advokáty:

- Vysvětlete klientům výhody manželství ve srovnání s nesezdaným soužitím.
- Nezapomeňte nejen na soubor práv a povinností, ale i na sociokulturní souvislosti manželství, tedy že nelze vše přepočítávat na práva a na peníze.
- Vedle práva existují i další a stejně významné oblasti – vztahy, které právní otázky zásadně ovlivňují. Přemýšlejte o nich, vzdělávejte se v nich, naučte se po nich pátrat a hledat i věci skryté, nesdělované a nejasné na první pohled.

Doporučení pro klienty a obecnou veřejnost:

- Zvažujete vstoupit do manželství? Ptejte se na práva a povinnosti, na podmínky rozchodu, na děti, na dědění, na majetkové souvislosti.
- Nezapomeňte, že na počátku vztahu jsou očekávání jiná než po mnohaletém soužití.
- Uvažte, že některá práva a povinnosti plynoucí z občanského zákoníku se nedají soudně vynutit a že jde jen o morální zásady, které každý pár naplňuje vždy znovu od počátku.

- Chovejte se ke svému partnerovi tak, jak byste chtěli, aby se choval on k vám. Argumentovat psaným rodinným právem obvykle vzájemnému vztahu neprospívá.
- Existují i jiní než jen právní odborníci. Zvažte, zda by vám v řešení problému nemohli být užiteční.